

LÂMÎ'Î'NİN VÂMIK U AZRÂ MESNEVÎSİNİN VLADİMİR PROPP'UN MASAL ÇÖZÜMLEME METODUNA GÖRE İNCELENMESİ

Öz

Hikâye etme insanın varoluşsal ihtiyaçlarından biridir. Önceleri toplumsal ihtiyaçlara yönelik olan, kutsalı ifade eden, dinleyene/bilene doğa karşısında bir güç verdiği inanan anlatılar, zamanla daha çok bireyin duygu ve düşünce dünyasına hitap eden metinlere dönüşmüştür. Bu dönüşüm bilinmezlikten bilinene, toplumsallıktan bireysele, sözlüden yazılıya doğrudur ve gelişim, değişim ve ilerlemeyi içinde barındırır. Bu dönüşüm sırasında ortaya çıkan türler birbirlerinden kopuk değildir. Bu türler arasında masal, inandırmak iddiası olmayan ama inandırabilen, tüm zamanların anlatısıdır. Bu sebeple pek çok türe ait metinde masal unsurlarına, masalın dönüştürülerek tekrar sunumuna rastlamak mümkündür.

Bir edebî metin olarak masalın anlaşılması, arka planında yatanların ortaya çıkarılması, verilmeye çalışılan mesajların yorumlanabilmesi, ortak yönlerinin tespit edilebilmesi için çeşitli kuramlar ortaya atılmıştır. Bunlardan biri metin merkezli halkbilimi kuramlarından olan yapısalcılıktır. Yapısalcılığın halkbilimi çalışmalarına uyarlanmasıyla üç ekol ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri çalışmanın kapsamından ele alınacak olan Vladimir Propp'a ait masal çözümleme metodudur. Vladimir Propp *Masalın Biçimbilimi* adıyla 1928 yılından yayımlanan eserinde Rus olağanüstü halk masallarını yapı bakımından incelemiş, masalarda görünüşteki farkların yanında ortak işlevlerin de bulunduğunu ortaya çıkarmıştır.

Klasik Türk edebiyatı şairleri tarafından kaleme alınan mesnevîler anlatma esasına dayalı metinlerdir. Özellikle çift kahramanlı aşk mesnevîlerinde âşğın sevgiliye kavuşmak için çıktığı yolculukta karşılaştığı güçlükler hemen her mesnevîde küçük farklarla tekrar etmektedir. XVI. yüzyıl şairlerinden Lâmi'î tarafından kaleme alınan

* Doktora Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, suleymanyigit16@hotmail.com.

Vâmık u Azrâ mesnevîsi masal unsurlarının yoğun şekilde kullanıldığı çift kahramanlı bir aşk mesnevîsidir. Bu özelliklerinden dolayı söz konusu eser Vladimir Propp'un masal çözümleme metoduna göre incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Masal Kuramları, Yapısalcılık, Vladimir Propp, Lâmi'î, Vâmık u Azrâ.

THE ANALYZING VÂMİK U AZRÂ MESNEVÎ OF LÂMÎ'Î ACCORDING TO VLADIMIR PROPP'S FOLKTALE ANALYSIS METHOD

Abstract

Narration is one of the existential necessities of human. In the beginning, narratives that are oriented for social needs, indicates holiness, believed to give a power to listener/knower in the face of nature, have turned into texts that appeal further to the individual's emotion and thought world by time. This transformation is towerd from obscurity to known, from community to individual, from verbal to written, and includes development, change and advancement. The genres that emerged during this transformation are not disconnected from each other. Among these genres, the folktale which not assert a claim to believe, but be able to convince, is the narrative of all time. For this reason, it is possible to come across the folktale materials in the text of many genres, and the re-presentation of folktale that converted.

Various theories have been put forward in order to understand folktale as a literary text, shed light on background of it, interpretation of messages, identify commonality of them. One of them is the structuralism which is one of the text-based folklore theories. Three schools have emerged by adapting structuralism to folklore studies, One of them is the folktale analysis method of Vladimir Propp, which will be discussed in this study. One of them is the folktale analysis method of Vladimir Propp, which will be discussed in this study. Vladimir Propp has examined Russian extraordinary folk tales in terms of structure in his book named *Morphology of the Folktale* published in 1928 and revealed that in folktales there were common functions alongside the apparent differences.

Mesnevîs written by poets of Classical Turkish literature are texts that based on narration principal. Particularly in the double-heroic love mesnevîs, the difficulties faced by the lover during his journey in order to reach the beloved repeat with small differences in almost every mesnevîs. Vâmık u Azrâ mesnevî written by the XVI century poet Lâmi'î, is a double-heroic love mesnevî in which used folktale materials intensively. On account of these characteristics, mentioned work will be examined according to the method of the folktale analysis of Vladimir Propp.

Keywords: Folktale Theories, Structuralism, Vladimir Propp, Lâmi'î, Vâmık u Azrâ.

Giriş

Var olduğu ilk andan itibaren temel ihtiyaçlarını karşılamak adına çabalayan insanın en önemli gereksinimlerinden biri de hikâye etmedir. Zira insan yaşadığı deneyimleri, hissettiği duyguları, ürettiği düşünceleri, başkalarından duyduklarını, çevresinde gördüklerini anlatma, paylaşma ihtiyacı duymuştur. Hikâye bu noktada doğmuştur. Hasan Boynukara'ya göre ilk hikâyeyi kimin anlattığı bilinmemekle birlikte, hikâye etmenin insanın konuşmaya başlamasıyla ortaya çıktığı söylenebilir (2000: 40).

Önceleri toplumsal ihtiyaçlara yönelik olan, kutsalı ifade eden, dinleyene/bilene doğa karşısında bir güç verdiği inanan anlatılar, zamanla daha çok bireyin duygu ve düşünce dünyasına hitap eden metinlere dönüşmüştür. Bunda insanın ve insanlığın yaşadığı dönüşümün de etkisi vardır. Bu, bilinmezlikten bilinene, toplumsallıktan bireyselle doğru bir dönüşümdür. Ayrıca sözlü anlatılardan yazılı metinlere doğru bir gelişim, değişim ve ilerleme söz konusudur. Bir başka ifadeyle insanın doğa karşısındaki silahı gibi düşünülebilecek mitlerin yanı sıra efsane, destan, masal, halk hikâyesi, mesnevî, ilerleyen dönemlerde öykü, roman vb. türler zamanla ortaya çıkmıştır. Söz konusu türlerin tam olarak çizgisel bir sıra takip ettiği söylenemez ancak bütün bu türlerin ortak noktası anlatma esasına bağlı edebî metinler olmalarıdır. Bu ortak nokta söz konusu türlerin birbirlerinden kopuk olmayıp benzer özellikler göstermesinin yolunu açmıştır. Söz gelimi, hemen bütün türlerde zaman zaman mitlerin izlerinin sezilebilmesinin; halk hikâyesi ve mesnevîlerde Ferhad ile Şîrîn, Leylâ ile Mecnûn vb. hikâyelerin müşterek oluşunun; halk hikâyelerinin, mesnevîlerin, roman ve öykülerin içinde masala ait unsurlar bulunabilmesinin bu benzerliği hazırladığı söylenebilir. Ayrıca masal olan Cariye Teveddüd Hikâyesi'nin XVI. yüzyılda mesnevî olarak kaleme alınmış olması da oldukça önemlidir (Türkoğlu, 2018). Bunun yanında bugünün romanı gibi düşünülen mesnevîlere romana uygulanan yöntemler uygulanabilmekte (Aktaş, 2015; Çapan, 2003: 225; Kahraman, 2013; Özger, 2004; Kekeç, 2017) ve yine mesnevîler halk hikâyesi gibi okunabilmektedir (Tanç, 2018). Farklı türler arasındaki bu benzerlik, müştereklik ve geçirgenlik bir türü inceleme için ortaya çıkan yönetimin diğer bütün türlere de uygulanabileceğini göstermektedir.

Bu türler arasında önemli bir yere sahip olan masal, inandırmak iddiası olmayan ama inandırabilen (Boratav, 2003: 95), tüm zamanların anlatısıdır. Bu özelliğinden dolayı diğer türler ile iç içedir. Pek çok türe ait metinde masal unsurlarına, masalın dönüştürülerek tekrar sunumuna rastlamak mümkündür. Bir edebî metin olarak masalın anlaşılması, arka planında yatanların ortaya çıkarılması, verilmeye çalışılan mesajın yorumlanabilmesi, ortak yönlerinin tespit edilebilmesi için çeşitli kuramlar ortaya atılmıştır. Bunlardan biri de metin merkezli halkbilimi kuramlarından olan yapısalcılıktır.

Rus Biçimciliği ve Yeni Eleştiri ile birlikte esere dönük kuramlardan biri olan yapısalcılık, sanat eserini diğer yapıtlardan ayıran özelliğın, sanatçı ya da okurdan değil eserin kendi düzeninden kaynakladığını ileri sürmüştür (Moran, 2013: 159). Bu kuramın oluşmasında dilbilim çalışmalarını başlatan Ferdinand de Saussure'ün büyük tesiri olmakla birlikte çalışmalarında eserin 'kendisine' yönelen Roland Barthes, Claude Bremond, Gérard Genette, Algirdas Julien Greimas ve Tzvetan Todorov gibi eleştirmenler 1960'lı yıllarda edebiyatta yapısalcılığı başlatmışlardır. Bunu Claude Lévi-Strauss'un kuramı antropoloji alanına, Jacques Lacan'ın psikanalize uyarlaması takip ederken, Michel Foucault bilgi ve kültür sorununa, Jacques Derrida ise felsefe tarihine ve felsefi metinlere yapısalcılık açısından yaklaşmışlardır (Moran, 2013: 185-186).

Yapısalcılığın halkbilimine uyarlanmasıyla ortaya çıkan yöntem ve yaklaşımların amacı, halkbilimi türlerini evrensel model ve formlere indirgeyerek ortaya koymaktır. Bu yolla oluşturulacak evrensel çaptaki folklor grameri mukayeseli çalışmalara zemin hazırlayacak, mukayeseli çalışmalar sayesinde de insanlığın kültürel ve zihni gelişimi anlaşılıp, açıklanabilecektir. Bu amaçla araştırmacılar

tarafından halkbilimi çalışmalarında kullanılan yapısalılık birbirinden bağımsız birkaç temel bakış açısı veya ekolü ortaya çıkarmıştır. Bunlardan biri halk anlatılarındaki kahraman biyografisini yapısal yönden çözümleyen Von Hanh, Otto Rank, Lord Raglan, Eric Hobsbawn gibi isimlerin oluşturduğu grup, diğeri V. Propp'un yöntemi ve üçüncüsü C. Lévi-Strauss'un geliştirdiği bakış açısidir (Çobanoğlu, 2016: 224).

Vladimir Yakovlieviç Propp 1895 yılında dünyaya gelen göstergebilim, budunbilim, halkbilim, anlatı çözümlemesi vb. alanlarında çalışmaları ile tanınan Rus asıllı halkbilimi araştırmacısıdır (Propp, 2008: VII). Eserlerinden ilki ve en önemlisi *Masalın Biçimbilimi –Olağanüstü Masalların Yapısı-* adıyla 1928 yılında yayımlanmıştır. Yayımlandığı dönemde yeterli ilgiyi görmeyen eser 1958 yılında İngilizceye tercüme edildikten sonra ilgi görmüş, halkbiliminin yanında antropoloji, dilbilimi ve edebiyat disiplinleri tarafından da kabul görüp çeşitli metinlere uygulanmıştır. Bu uygulamalardan ilki Alan Dundes'in 1964 yılında ortaya koyduğu '*Kuzey Amerika Yerlilerinin Masallarının Morfolojisi*' adlı doktora çalışmasıdır (Çobanoğlu, 2016: 233-234). Türkiye'de halkbilimi çalışmalarında söz konusu yöntemi kullanarak bilim dünyasına tanıtan ise Umay Günay olmuştur. U. Günay, *Elâzığ Masalları (İnceleme)* adlı doktora tezinde, derlediği masallara V. Propp'un yöntemini uygulamıştır (Günay, 1975). Bunun yanında Nilgün Çıblak tarafından kaleme alınan *V. Propp'un Masal Çözümleme Metodu* isimli makalede de yöntem hem tanıtılmış hem de bir masala uygulanmıştır (2005). Süreyya Temel kuramın bir Karagöz metnine (2005), Elif Türker bir romana (2013), Mehmet Emin Bars, Dede Korkut anlatılarından bir hikâyeye (2014a) ve bir sinema filmine (2014b) uygulanabileceğini göstermiştir.

V. Propp çalışmasında Rus olağanüstü halk masallarını yapı bakımından incelemiş, masalarda görünüşteki çeşitliliğin altında binlerce masalda ortak olabilecek işlevsel unsurları, halk masalının yapısını oluşturan sabit ve değişken yasaları ortaya çıkarmaya çalışmıştır (Çıblak, 2005: 129-130; Çobanoğlu, 2016: 234-235). Bu kapsamdaki incelemesi sonucunda masalarda değişmez 31 işlevin var olduğu sonucuna ulaşır. Buna göre;

1. Masalarda kişilerin işlevi asla değişmez ancak işlevi kimin gerçekleştirdiği değişebilir.
2. İşlevlerin sayısı 31 ile sınırlıdır. Bunların sayısı azabilir, ancak artamaz.
3. İşlevlerin dizilişi sabittir, değişmez.
4. Bütün olağanüstü masallar yapıları bakımından tek bir tipe bağlanırlar (Propp, 2008: 24-27).

Tzvetan Todorov anlatıyı anlatı yapan çekirdeğin, en küçük anlatının elde edilebileceğini düşünür. Bunu da şöyle açıklar; "Her anlatı birbirine benzeyen ancak birbirinin eşi olmayan iki denge arasındaki harekettir. Anlatının başında her zaman durağan bir durum vardır; kişiler, değişebilir nitelikli ancak bazı öğeleri hiçbir değişime uğramadan duran figürler bütünüdür." Ardından aile içindeki bir çocuk üzerinden durumu örnekler. Çocuğun, dinginliği bozan bir durumla karşılaşmış aileyi terk ettiğini, birçok engeli aştıktan sonra büyümüş bir çocuk olarak baba evine döndüğünü dile getirir (2017: 157-158). Joseph Campbell bunu

okyanusun sırrının bir damla suda, yaşamın sırrının bir pire yumurtasında saklı olmasıyla örneklendirmektedir (2017: 13).

Masalın anlatma esasına bağlı edebî metinler arasında önemli bir yere sahip olduğu ve bu metinler arasındaki geçişlilik yukarıda ifade edilmiştir. Bu gibi özellikler, bir tür üzerinde ortaya çıkan inceleme yönteminin diğer bir türe de uygulanabilir oluşuna zemin hazırlamıştır. Özkul Çobanoğlu, yapısal çözümleme V. Propp tarafından masallara, C. Lévi-Strauss tarafından mitlere uygulandı diye kuramın bu alanlarla sınırlı kalmayacağını, herhangi bir folklor türüne de uygulanabileceğini dile getirmiştir (2016: 225). Hatta buna ek olarak yapısalcı yöntemin bütün anlatmaya bağlı edebî metinlere uygulanabileceği söylenebilir. Elbette her yöntemin her metine uygulanması mümkün olmayabilir. Bu noktada yapılması gereken metne uygun olan yöntemin/kuramın tespit edilebilmesidir.

Mesnevîler de anlatma esasına bağlı edebî metinlerden olup, yazıldıkları dönemin şartları içinde değerlendirildiği takdirde, devrinin manzum roman ve öyküleri gibi nitelendirilebilirler (Çapan, 2003: 225). Özellikle çift kahramanlı aşk mesnevîlerinde görülen, âşığın sevgiliye ulaşmak için çıktığı yolculuk ve bu yolculuk esnasında karşılaştığı güçlükler (kahramanlar ve mekânlar değişse de) hemen her mesnevîde tekrar etmektedir. Bu yolculuk bazen içsel bir yolculuk olabilirken (Varışoğlu, 2007; Erbay-Özbek, 2013; Doğan 2013), bazen de gerçek anlamda çıkılan bir yolculuktur. Mesnevîlerin bu özelliği V. Propp'un olağanüstü masalarda tespit ettiği 31 işlev ile benzerlikler göstermektedir.

1- V. Propp Yönteminin Vâmık u Azrâ'ya Uygulanması

Vâmık u Azrâ çift kahramanlı aşk mesnevîlerinden biridir. Devrin padişahı Kânûnî Sultan Süleyman'ın teşvikiyle Lâmi'î tarafından kaleme alınmıştır. Lâmi'î, eserini yazarken Unsurî'nin aynı isimli eserinden etkilenmiştir. Ancak bu etkilenmenin yanında Lâmi'î, Unsurî'den sadece bir tercüme yapmamış, ana hikâyeye bağlı kalarak eseri telif noktasına ulaştırmıştır (Taç-Yiğit, 2017: 207-208). Bu, Türk şairlerinin mesnevîler konusunda takındığı genel tavidir. Şairler Arap ve İran edebiyatından aldıkları konuları Türk masal motifleri ve Türk halk edebiyatına ait anlatım unsurlarını ekleyerek yerlileştirilmişler ve genişletmişlerdir (Bilkan, 1999: 136). Eserlerinde mahallî unsurları sık sık kullandığı bilinen Lâmi'î'nin masal konusuna yakın olduğu söylenebilir. Bu sebeple Vâmık u Azrâ mesnevîsi masal unsurları açısından oldukça zengindir. Hikâyede yer yer periler rol almış, Kaf Dağı'na gidilmiş, devletlerle savaşılmıştır. *Nerre-i sasar sitîz* adlı bineklerle göz açıp kapayıncaya kadar süren yolculuklar yapılmıştır (Taç-Yiğit, 2017: 220-221). Vâmık u Azrâ'nın son kısmı ile Lâmi'î'nin bir diğer mesnevîsi Ferhâd ile Şîrîn'in ilk kısmı masalsı anlatımın en yoğun hissedildiği kısımlardır. Bu kısımlar mesnevînin ana konusundan bağımsız adeta birer masal örneği gibi okunabilir.

Ayrıca mesnevîler yapı bakımından incelendiğinde her mesnevînin kendine has farklılıklarının yanında pek çok ortak noktanın bulunabileceği de bilinmektedir. Bu sebeplerden dolayı Vâmık u Azrâ mesnevîsi V. Propp tarafından ortaya konulan metoda göre incelenecektir.

Vâmık u Azrâ'nın, V. Propp'un masal çözümleme metoduna göre incelenmesine geçmeden önce hikâye şu şekilde kesitlere ayrılabilir:

1. Çin hükümdarı Taymus çocuğu olmadığı için bilgili kişilere başvurur ve onların tavsiyesi ile istediği güzelin resmini çizdirir.
2. Bu güzelin Turan şahının kızı olduğu anlaşılınca kız bir mektupla babasından istenir.
3. Turan şahı kızını vermeyi kabul eder, Taymus şah ile Turan şahının kızı evlenir ve bu evlilikten Vâmık doğar.
4. Vâmık kısa zamanda büyür ve güzelliği, akli ve yeteneği her yana yayılarak Azrâ'nın kulağına kadar gider. Azrâ duyarak Vâmık'a âşık olur ve aşk derdini çekmeye başlar.
5. Dadısının önerisiyle Azrâ'nın resmi çizilir ve dört bir yana gönderilir. Bu resimlerden biri Vâmık'ın eline geçince Vâmık resimdeki güzele âşık olur ve yemeden içmeden kesilir.
6. Babası Vâmık'ı vazgeçirmeye çalışsa da Vâmık, Azrâ'yı aramak için yola çıkar.
7. Vâmık ve askerleri yolda su kenarında dinlenirken karşularına Lâhicân adlı bir peri şahı çıkıp onları saraya davet eder.
8. Lâhicân ve Vâmık sarayda kurulan meclis esnasında dertleşirken Ferî gelir ve onlara savaş açar.
9. Ferî yenilip geri çekilir ancak tekrar saldıracakken Vâmık'ın okuduğu gazeli duyar. Düşmanlığı bırakıp barış ister.
10. Vâmık, Lâhicân ve Ferî'ye içinde bulunduğu durumu ve Azrâ'yı anlatır; ardından yola koyulur. Lâhicân ve Ferî Azrâ'yı Vâmık adına bulmak için aramaya başlar.
11. Vâmık ve askerlerinin yolu Erdeşîr adlı zalimin mekânına düşer, Erdeşîr onları dinlemeden savaş açar.
12. Savaşı Vâmık kazanır ve Erdeşîr'i esir eder, ancak daha sonra affeder.
13. Affedilen Erdeşîr, Vâmık'ı Pîr'e zehirletir.
14. Bunu fark eden Behmen, Erdeşîr'i yeniden bağlar ve Vâmık'ın iyileşmesi için gerekli ilacın Dilkuşa kalesinde olduğunu öğrenip babasının affedilmesi için gelen Dilpezîr ile o kaleye gider.
15. Dilkuşa kalesinden ilacı alıp gelirler ve Vâmık'ın yarasına sürerler.
16. Belh sultanı Tûr, Erdeşîr'in yardımına gelmiştir ve Erdeşîr'in kızına mektup yazarak Behmen ve Vâmık'ın verilmesini ister.
17. Dilpezîr bunu kabul etmeyince savaş açar ve Behmen'i esir alır.
18. Yenileceklerini anlayan Dilpezîr ile Pîr, Vâmık'ı korumak için Dilkuşa kalesine götürürler. Orada savaş hazırlıkları yaparken gelen Lâhicân ve Ferî, Vâmık'ı iyileştirmek için Kaf dağına götürür.

19. Vâmık'ı bıraktıkları yerde bulamayan Dilpezîr ile Pîr onu aramak için yola çıkar.
20. Azrâ aşkından sararıp solmaktadır ve saraydan çıkması yasaktır. Dadısı bir yolunu bulup onu saraydan kaçıtır.
21. Uzun yolculuğun ardından yaşlı bir kadının evine gelirler ve orada tesadüfen Dilpezîr ile Pîr'i bulurlar.
22. Azrâ, dadısı, Dilpezîr ve Pîr birleşip Vâmık'ı aramaya devam ederler ve yolcuıkları sırasında bir gemiye binerler.
23. Azrâ'yı arayan Lâhicân onları bir gemide bulur ve Kaf dağına götürür.
24. Vâmık ile Azrâ ilk kez yüz yüze karşılaşırlar.
25. Bu arada esir olan Behmen'i kurtarmak için Vâmık ve arkadaşları Tûr'un üzerine yürürler ve Behmen'i kurtarırlar.
26. Behmen'in kurtarılması şerefine düzenlenen eğlence sırasında Anton'la birleşen Tûr tekrar saldırıya geçer. Ancak Vâmık ve arkadaşları yine kazanırlar.
27. Tûr ve Anton düşmanlıklarından vazgeçmeyip bu defa hileye başvururlar ve Vâmık'ı esir ederler.
28. Azrâ'nın resimlerinden biri de Mîzbân'ın eline geçmiştir ve resme âşık olan Mîzbân, Azrâ'yı aramaktadır.
29. Vâmık'ın esir düşmesinden sonra düşmanla savaşan Azrâ ve arkadaşları iyice yorulmuşken Mîzbân'ın gelmesi ile savaşı kazanırlar.
30. Savaş sonunda Mîzbân Azrâ'ya âşık olduğunu açıklar. Ancak onun Vâmık'a âşık olduğunu duyunca onu kardeşi olarak göreceğini söyleyip, ona yardım teklif eder.
31. Bu arada Tûr ve Anton ellerinde Vâmık'la bir adaya kaçarken fırtınaya yakalanıp Hind diyarındaki Hindûlara esir düşerler.
32. Hindûlar Tûr, Anton ve Vâmık'ı yakmak için ateşe atarlar, Tûr ve Anton yanar ancak Vâmık yanmaz ve serbest kalıp Azrâ'yı aramaya çıkar.
33. Diğer taraftan Azrâ ve arkadaşları Vâmık'ı aramak için bir kervana katılmışlardır, ancak kervan Zengilerin saldırısına uğrayınca esir düşmüşlerdir.
34. Zengilerin başı Helhelân Azrâ'ya sahip olmak ister ancak Azrâ kabul etmeyip yumruk atınca onları kollarından bağlatır.
35. Helhelân'ın kızı Hümâ Azrâ'yı kurtarmayı teklif eder ancak Azrâ Vâmık geleceği için reddeder.
36. Vâmık çölde gezerken bir kervana katılır. Başlarda kervandakiler tarafından önemsenmez ancak kervana saldıran iki aslanı öldürünce

adını ve derdini sorarlar. Derdini öğrenince içlerinden biri Behmen ve arkadaşlarını gördüğünü söyler.

37. *Azrâ'nın yerini öğrenen Vâmık hemen harekete geçer ve Helhelân'ın ordusunu perişân eder.*

38. *Bu durumu gören Helhelân Dilpezîr ile Azrâ'yı alıp kaçar ve onları Mîzbân'a hediye etmeye çalışır.*

39. *Bunu gören Mîzbân çok sinirlenir ve Helhelân'ı hapse attırıp Vâmık'a haber verir.*

40. *Azrâ ile Vâmık kavuşur, bu arada Mîzbân ile Hümâ tanışır ve birbirlerine âşık olurlar.*

41. *Mîzbân'ın sarayında olan Vâmık ve Behmen memleketlerine dönmek ister ancak Mîzbân kış geldiği için kabul etmez ve düğün hazırlıklarını başlatarak herkese haber gönderir.*

42. *Vâmık sevinç içinde ava çıkar. Avdayken periler gelir ve Lâhicân ile Ferî'nin esir olduğunu söyler.*

43. *Vâmık çaresiz Kaf dağına gider ve Lâhicân ile Ferî'yi zalim Gûr'un elinden kurtarır.*

44. *Vâmık, Lâhicân, Ferî ve Kaf sultanını da yanına alarak şehre döner. Ardından sırasıyla Erdeşîr, Gazneyn şahı ve Çin hakani gelir ve düğün eğlenceleri başlar.*

45. *Şenliklerden sonra uğurlu saatte Vâmık ile Azrâ, Lâhicân ile Ferî, Dilpezîr ile Behmen, Mîzbân ile Hümâ, Dâye (Azrâ'nın dadısı) ile Pîr'in nikâhları yapılır (Tanç-Yiğit, 2017).*

1.1. Kişilerin İşlevleri

Vâmık u Azrâ mesnevîsinde olaylar hikâyenin ana kahramanı Vâmık çevresinde döner. Azrâ'yı aramak için yola çıktığı andan itibaren çeşitli engellerle karşılaşan Vâmık zaman zaman esir düşer, ölüm tehlikeleri atlatır. Bu süre zarfından Behmen, Lâhicân, Ferî gibi kahramanlardan yardım alır. T. Todorov bunu ilk durumun bozulduğu her an doğaüstü bir ögenin devreye girmesiyle açıklar (Todorov, 2017: 159). Bir başka ifadeyle kahramanın zor duruma düştüğü, hikâyenin aksadığı noktalarda gelen yardımla kahraman kurtarılmaktadır. Hikâyenin akışı içinde Vâmık'ın zehirlenmesinden sonra Behmen Vâmık'a gerekli olan ilaca ulaşmaya çalışırken Lâhicân ve Ferî adlı iki perinin Vâmık'ı alıp Kaf Dağı'na götürmesi (VA: 251/2078)*, Vâmık'ı arayan Azrâ ve arkadaşlarına yine Lâhicân tarafından yardım edilmesi (VA: 298/2761), Vâmık'ı esir eden Tûr ve Anton'un Hindülara esir düşmesinden sonra yakılmak için ateşe atılmaları ancak Vâmık'ın yanmaması (VA: 356/3612) örnek olarak verilebilir. Her bir durumda tehlike altındaki kahramanlara olağanüstü bir yardım gelmiştir. Söz konusu durumlarda kahramanların zarar görmesi hikâyenin akışına ters düşecektir. Bu aynı zamanda

* Buradan itibaren verilecek olan beyit örneklerinde parantez içindeki ilk sayı Kaynakça'da künyesi yer alan Gönül Ayan'ın *Lâmi'î Vâmık u Azrâ İnceleme-Metin* adlı eserinin sayfa numarasını ve ikinci sayı söz konusu sayfalarda yer alan beyit numarasını ifade etmektedir.

okuyucunun kabul etmeyeceği bir durumdur. Bu yüzden olaylar bazen tesadüfle de olsa çözülür.

Lâmi'î hikâyesini anlatırken pek çok kanaldan anlatımını sürdürmüştür. Bunu da hikâyenin içine yerleştirdiği geçiş cümleleri ile okuyucuya göstermiştir. Örneğin Azrâ'nın Vâmık'a âşık olma durumu anlatıldıktan sonra Vâmık'ın ne yaptığına geçilmiştir (VA: 174/948). Vâmık'ın Lâhicân ve Ferî tarafından Kaf Dağı'na götürüldüğü söylendikten sonra Pîr ve Dilpezîr'in Vâmık'ı aramak için yola çıkmalarını ve bu esnada yine Vâmık'ı arayan Azrâ ve dadısı ile karşılaşmalarını anlatan Lâmi'î bir hatırlatma ile Vâmık'ın Kaf Dağı'ndaki durumuna geri döner (VA: 292/2667-2669). Ayrıca yine Vâmık'ın Tûr ve Anton tarafından esir edilerek kaçırılması anlatılırken, Azrâ ve ona âşık olan Mîzbân'ın durumuna geçilir. Devamında diğer yanda Anton ve Tûr'un yaptıklarına geçilir (VA: 353/3560). Hikâyede yer yer hissettirilen olaylardaki eşsüremlilik sayesinde hikâyedeki gerilim her an yüksek tutulmaktadır. Söz gelimi Vâmık esir edilmişse, Behmen onun için çabalar, Azrâ onu aramak için yola çıkar.

Bu noktada mesnevînin ikinci ana kahramanı Azrâ'nın da Vâmık'ı aramak için yola çıkarak, çeşitli engellerle karşılaşmış olması, bu engelleri aşmaya çalışması, sonunda Vâmık'a kavuşması önemli bir ayrıntıdır. Zira Klâsik Türk edebiyatında yazılan benzeri mesnevîlerde kadın kahraman ulaşılmaya çalışılan hedeftir ve âşğın kendisine gelmesini bekler. Bunun dışında o âşığa ulaşmak için büyük bir çaba sarfetmez. Leylâ ile Mecnûn mesnevîsinin kadın kahramanı Leylâ ailesi tarafından konulan engeli aşmak adına çabalamaz. Sadece hikâyenin sonunda deveye binip Mecnûn'un yanına gider. Hüsn ü Aşk mesnevîsinin kadın kahramanı Hüsn, Aşk'a ulaşmak adına çaba göstermez. Ancak Azrâ'nın önüne ailesi tarafından konulan ilk engeli hileyle aşması (VA: 259/2193), çeşitli kişilerden yardım alarak Vâmık'a ulaşması (VA: 308/2909), Vâmık esir düştükten sonra onu tekrar ararken Zengîlere esir düşmesi (VA: 362/3695), Zengî şahı Helhelân'ın kendisini elde etmek adına yaptıklarına yumruk atarak karşılık vermesi (VA: 370/3818) birer kahramanlık göstergesidir. Fakat kendisini kurtarmaya gelen Hümâ'yı reddedip Vâmık'ın kendini kurtarmaya geleceğini öne sürmesi (VA: 385/4037) onun Vâmık'a bağlılığının da göstergesidir. Zaten bu noktadan sonra Azrâ daha edilgen bir konuma geçmiştir.

Vâmık'ın hikâyenin başından itibaren çeşitli engellerle karşılaşp, onları bazen kendi becerisiyle, bazen başkalarının yardımıyla aşması, bu esnada geçirdiği değişim ve hikâyenin sonuna doğru kaydettiği ilerleme, sonunda kendini kanıtlayarak herkes tarafından kabul edilen, zor durumlarda başvurulmuş bir kahraman durumuna gelmesi aşağıdaki başlangıç durumu ve 31 işlev üzerinden takip edilebilir:

Başlangıç durumu (tanımı: başlangıç durumu, simgesi: α): Başlangıç durumu bir işlev değildir, sadece aile üyelerinin tanıtıldığı veya geleceğin kahramanının adının anıldığı, durumunun anlatıldığı kısımdır (Propp, 2008: 29). Vâmık u Azrâ mesnevîsinde Taymus şah Çin padişahıdır ve çocuğu yoktur (VA: 141/478). Bir gün Turan şahının kızıyla evlenir (VA: 155/686), bu evlilikten Vâmık dünyaya gelir (VA: 159/737). Vâmık kısa zamanda büyür, bir gün av sırasında Azrâ'nın resmini görür ve ona âşık olur (VA: 180/1029). Âşık olduğu Azrâ'yı bulmak için yola çıkmak ister, babası engel olmaya çalışır (VA: 182/1054-187/1129).

1. Aileden biri evden uzaklaşır (tanımı: uzaklaşma, simgesi: β): Vâmık Azrâ'yı bulmaya gideceğini söylediğinde babası tarafından bu işten vazgeçirilmeye çalışılır. Ancak Vâmık babasını ikna eder ve Azrâ'yı bulmak için yola çıkar (VA: 187/1137-188/1150).

Vâmık ve askerleri önce Lâhicân adlı bir peri şahının yurduna gelirler (VA: 196/1257). Orada Vâmık ve Lâhicân birbirlerinin dertleri ile dertlenirler (VA: 202/1352), ardından Lâhicân'ın sevgilisi Ferî ile savaşırlar (VA: 208/1433-1440). Bu savaş Vâmık'ın karşısına çıkarılmış bir yasak/engel değildir ve kısa zamanda sonuca bağlanır, hatta Lâhicân ile Ferî Vâmık'a yardım etmeyi kabul ederler (VA: 214/1531-1532). Vâmık'ın karşısına çıkan asıl yasak Lâhicân ile Ferî'nin yanından ayrılıp Erdeşîr'in topraklarına geldiklerinde başlar.

2. Kahraman bir yasakla karşılaşır (tanımı: yasaklama, simgesi: γ): Vâmık ve askerleri Erdeşîr'in ülkesine gelirler, burası girmemeleri gereken bir yerdir (VA: 215/1547-1548).

3. Yasak çiğnenir (tanımı: yasağı çiğneme, simgesi: δ): Vâmık ve askerleri Erdeşîr'in topraklarına geldiklerinin ve yasağın farkında değildirler, buraya girip avlanırlar (VA: 216/1552-1554).

4. Saldırgan bilgi edinmeye çalışır (tanımı: soruşturma, simgesi: ε): Bu işleve mesnevîde rastlanmamıştır.

5. Saldırgan, kurbanıyla ilgili bilgi toplar (tanımı: bilgi toplama, simgesi: ζ): Vâmık'ın topraklarına girdiğini gören Erdeşîr'in gözcüleri hemen Erdeşîr'e haber getirirler (VA: 216/1558-1559).

6. Saldırgan, kurbanını ya da servetini ele geçirmek için, onu aldatmayı dener (tanımı: aldatma, simgesi: η): Vâmık ve Erdeşîr arasında yapılan savaşta Vâmık kazanır, Erdeşîr esir düşer. Erdeşîr, Vâmık'ın karşısına getirildiğinde onu aldatmayı dener (VA: 219/1606).

7. Kurban aldanır ve böylece istemeyerek düşmana yardım etmiş olur (tanımı: suça katılma, simgesi: θ): Vâmık, Erdeşîr'in sözlerine inanır ve onu affeder (VA: 220/1613).

8. Saldırgan aileden birine zarar verir (tanımı: kötülük, simgesi: A): Erdeşîr, Vâmık'ın yaralarını iyileştirmek için çağırttığı hekime Vâmık'ı zehirletir (VA:224/1674-1676).

Bu noktada Vâmık zehirlendikten sonra olayları Vâmık'ın en yakın arkadaşı olan Behmen yönlendirmeye başlar. Behmen Dilpezîr ile birlikte Vâmık'ı iyileştirecek ilacı bulmaya çalışır (VA: 231/1774). Bu esnada Erdeşîr'e yardım etmek için gelen Tûr, Vâmık ve Behmen'in teslim edilmesini ister (VA: 242/1939) ancak bu

istek kabul edilmez ve savaş çıkar (VA: 244/ 1969). Savaş sırasında henüz iyileşmemiş olan Vâmık'ı korumak için savaştan Behmen hile ile esir edilir (VA: 249/ 2038). Vâmık hemen şehirden çıkarılır (VA: 250/ 2055). Gittikleri şehirde Vâmık'ın durumunu gören Lâhicân ile Ferî onu iyileştirmek için Kaf Dağı'na götürürler (VA: 251/ 2079). Ardından hikâye Azrâ cephesinden anlatılmaya başlanır ve Vâmık hikâyeden bir süreliğine çıkar. Tekrar hikâyeye dâhil olması Vâmık ile Azrâ'nın ilk kez yüz yüze görüşecekleri sahnenin başlaması ile mümkün olur (VA: 306/ 2874).

9. Kötülüğün ya da eksikliğin haberi yayılır, bir dilek ya da bir buyrukla kahramana başvurulur, kahraman gönderilir ya da gitmesine izin verilir. (tanımı: aracılık, geçiş anı, B): Vâmık, Azrâ'ya kavuşmuş, eğlence meclisi kurdurmuştur ancak bu sırada Vâmık Behmen'i unuttuklarını dile getirir (VA: 316/3019-3023).

10. Arayıcı kahraman eyleme geçmeyi kabul eder ya da eyleme geçmeye karar verir (tanımı: karşıt eylemin başlangıcı, simgesi C): Vâmık, Behmen'i kurtarmak için hemen harekete geçer (VA: 316/3030-317/3036).

11. Kahraman evinden ayrılır (tanım: gidiş, simgesi ↑): Vâmık, Behmen'i kurtarmak için Tûr'un üzerine yürür (VA: 317/3037-3040).

12. Kahraman büyüülü bir nesneyi ya da yardımcıyı edinmesini sağlayan bir sınama, sorgulama, saldırı vb. ile karşılaşır (tanımı: başışının ilk işlevi, simgesi D): Vâmık ve arkadaşları, Behmen'i kurtarmaya gidince Tûr'un askerleri ile savaşır (VA: 321/3095-322/3112).

13. Kahraman ileride kendisine başışta bulunacak kişinin eylemlerine tepki gösterir (tanımı: kahramanın tepkisi, simgesi E): Bu tepkilerden biri de kahramanın tutsağı kurtarmasıdır (Propp, 2008: 44). Vâmık u Azrâ mesnevîsinde Behmen kurtarılır (VA: 325/3149).

14. Büyüülü nesne kahramana verilir (tanımı: büyüülü nesnenin alınması, simgesi F): Büyüülü nesne her zaman somut bir şey değildir. Bazı durumlarda çeşitli kişiler kendi istekleri ile kahramanın hizmetine girdiklerini dile getirirler (Propp, 2008 46). Mesnevîde Vâmık, Behmen'i kurtardıktan sonra Behmen Vâmık'a koşulsuz bağlılığını dile getirir (VA: 328/3196-3205).

Vâmık u Azrâ masal gibi kısa bir anlatı olmadığı için mesnevîde işlevler bazen tekrar eder. Bunlardan biri aşağıdaki gibidir;

6. İşlev tekrar eder: Vâmık Behmen'i kurtardıktan sonra Tûr ve Anton Vâmık'ı esir etmek için bir tuzak düşünürler (VA: 332/ 3259) ve Vâmık'a tuzak kurulur (VA: 332/3257-333/3273).

7. işlev tekrar eder: Vâmık kurulan tuzağa aldanır (VA: 334/3282-3286).

8. işlev tekrar eder: Vâmık esir düşer (VA: 334/3287-3292).

Vâmık'ı esir alan Tûr ve Anton kaçarlar (VA: 334/ 3293-3294). Bu arada Vâmık hikâyeden çıkar ve Azrâ'nın resimlerden biri eline geçmiş olan Mîzbân üzerinden hikâye anlatılır (VA: 338/ 3347). Ardından bir geçiş cümlesi ile Vâmık'ın hâli anlatılmaya devam eder (VA: 353/ 3560). Tûr ve Anton'un elinde esir olan Vâmık'ın da içinde bulunduğu gemi fırtınaya yakalanır (VA: 353/ 3563) ve ardından Hindûlara esir düşerler (VA: 354/ 3586). Hindûlar bir ateş yakıp Tûr, Anton ve Vâmık'ı ateşe atarlar (VA: 355/ 3600). Tûr ve Anton yanarlar ancak Vâmık yanmaz. Bunu gören Hindûlar inançları gereği Vâmık'ın önünde secdeye kapanıp (VA: 357/ 3623) Vâmık'ı serbest bırakırlar. Lâmi'î bu arada bir geçiş cümlesi ile Azrâ'nın durumunu anlatmaya başlar (VA: 358/ 3632). 4043. beyitten sonra Vâmık'ın Hindûların elinden kurtulduktan sonra Azrâ'yı aramak için çıktığı yolculuk anlatılır. Vâmık bir kervana katılmıştır. Kervandakiler Vâmık'a hiç itibar etmezler (VA: 388/ 4071). Kervana iki aslan saldırır. Bu noktadan itibaren hikâye 12. işlev ile devam eder.

12. işlev tekrar eder: Vâmık, kervana saldıran iki aslanı engellemek için harekete geçer (VA: 389/4091).

13. işlev tekrar eder: Vâmık iki aslanı öldürür (VA: 389/4092).

14. işlev tekrar eder: O ana kadar itibar görmeyen Vâmık'a kervandaki herkes saygı duymaya başlar ve bağlılıklarını gösterir (VA: 390/4093-4104).

15. Kahraman aradığı nesnenin bulunduğu yere ulaştırılır, kendisine kılavuzluk edilir ya da yol gösterilir (tanım: ikili krallık arasında yolculuk, bir kılavuz eşliğinde yolculuk, simgesi G): Kervandakiler Vâmık'a Azrâ'dan haber verir (VA: 391/4113-393/4141) ve ona bağlılıklarını bildirip, beraber yolculuk yapmayı teklif eder (VA: 394/4154-4156).

16. Kahraman ve saldırgan, bir çatışmada karşı karşıya gelir (tanım: çatışma, simgesi H): Vâmık, Azrâ ve arkadaşlarını kurtarmaya giderken her menzilde bir hüner gösterir (VA: 396/4191) ardından Azrâ ve arkadaşlarını esir tutan Helhelân ile savaşı (VA: 397/4205-398/4214).

17. Kahraman özel bir işaret edinir (tanım: özel işaret, simgesi I): Bu işleve mesnevîde rastlanmamıştır.

18. Saldırgan yenik düşer (tanım: zafer, simgesi J): Helhelân yenildiğini görüp kaçar (VA: 398/4217), Azrâ ve Dilpezir'i de alarak kaleden ayrılır (VA: 399/4229-4231), ardından Mîzbân'a yakalanır (VA: 405/4318).

19. Başlangıçtaki kötülük giderilir ya da eksiklik karşılanır (tanımı: giderme simgesi K): Vâmık'ın Azrâ ile olan ayrılığı Mîzbân'dan gelen mektup ile giderilir (VA: 406/4336). Azrâ'ya kavuşmak için onun bulunduğu şehre doğru yola çıkar.

20. Kahraman geri döner (tanımı: geri dönüş, simgesi ↓): Vâmık, Azrâ'ya kavuşmak için şehre gelir (VA: 409/4379).

21. Kahraman izlenir (tanımı: izleme, simgesi Pr): Bu işleve mesnevîde rastlanmamıştır.

22. Kahramanın yardımına koşulur (tanımı: yardım, simgesi Rs): Bu işleve mesnevîde rastlanmamıştır.

V. Propp kahramanın kendini izleyenlerden kurtulduğu an birçok masalın bittiğini, ancak bazen masal kahramanlarının yeni bir felaketle karşılaştıklarını dile getirmiştir. Bu durumlarda saldırgan tekrar ortaya çıkar ve 8. işlevin tekrar edilmesi ile olaylar anlatılmaya devam eder (Propp, 2008: 60). Vâmık u Azrâ mesnevîsinde Vâmık ile Azrâ kavuşmuştur. Ancak aniden Vâmık'a gelen bir haberle 8. işleve dönülür.

8. işlev tekrar eder: Vâmık'a Lâhicân ve Ferî'nin Gûr'un elinde esir olduğu haberi gelir (VA: 425/4616).

9. işlev tekrar eder: Vâmık'tan yardım istenilir (VA: 425/4622).

10. işlev tekrar eder: Vâmık, Lâhicân ve Ferî'yi kurtarmaya gitmek için durumu Azrâ'ya açar (VA: 426/4636), döneceğine dair söz vererek yola çıkmaya karar verir (VA: 427/4645).

11. işlev tekrar eder: Vâmık evinden ayrılır (VA: 427/4647-4649).

12. işlev tekrar eder: Vâmık, Lâhicân ile Ferî'yi kurtarmak için Gûr ile savaşmak zorundadır (VA: 429/4674-4680).

14. işlev tekrar eder: Vâmık'a savaştan önce büyü nü nesnelere verilir (VA: 430/4684-4693). Vücuduna yağ sürülür, ağzında tutması için bir inci verilir. Yağ onu yanmaktan koruyacaktır, ağzında tuttuğu inci ise onu tok tutacaktır.

15. işlev tekrar eder: Vâmık ve askerleri gidecekleri yere ulaşırlar. Burası Ümmü'l-hayât ülkesidir (VA: 431/4712).

23. Kahraman kimliğini gizleyerek kendi evine döner ya da bir başka ülkeye gider (tanımı: kimliğini gizleyerek gelme, simgesi O): Bu işleve mesnevîde rastlanmamıştır.

24. Düzmece bir kahraman asılsız savlar ileri sürer (tanımı: asılsız savlar, simgesi L): Bu işleve mesnevîde rastlanmamıştır.

25. Kahramana güç bir iş önerilir (tanımı: güç iş, simgesi M): Vâmık ve askerleri kendilerine göre daha güçlü bir orduyla karşı karşıya gelirler (VA: 432/4729-433/4741).

26. Güç iş yerine getirilir (tanımı: güç işi yerine getirme, simgesi N): Vâmık, karşısındaki orduyu yenerek hem Kaf Dağı'nı hem de Lâhicân ve Ferî'yi kurtarır (VA: 440/4842-4844).

27. Kahraman tanınır (tanımı: tanı(n)ma, simgesi Q): Vâmık artık tanınan ve saygı duyulan biridir, bir şehriyardır (VA: 445/4920).

28. Düzmece kahramanın, saldırganın ya da kötünün gerçek kimliği ortaya çıkar (tanımı: ortaya çıkma, simgesi Ex): Bu işleve mesnevîde rastlanmamıştır.

29. Kahraman yeni bir görünüm kazanır (tanımı: biçim değiştirme, simgesi T): Vâmık artık devlere ve perilere bile hükmeden bir şehriyar (Süleyman) olmuştur (VA: 462/5160).

30. Düzmece kahraman ya da saldırgan cezalandırılır (tanımı: cezalandırma, simgesi U): Düzmece kahraman veya saldırganlar genellikle anlatının sonunda öldürülür, yok edilir, cezalandırılır. Bazen de affedilerek kurtulduğu görülür (Propp, 2008: 63). Helhelân ve tüm suçlular affedilir (VA: 472/5305).

31. Kahraman evlenir ve tahta çıkar (tanımı: evlenme, simgesi W): Vâmık, Azrâ ile evlenir (VA: 490/5556), kendisi için yapılan saraya yerleşir (VA: 496/5644-5645).

Vâmık u Azrâ mesnevîsi başlangıç durumundan (α) arayıcı kahraman Vâmık'ın hedefine ulaşım Azrâ ile evlenmesine kadar geçen sürede aşağıdaki gibi şekillenmiştir:

$$\alpha\beta^3\gamma^1\delta^1\zeta^1\theta^1A^6B^1C^1\uparrow DE^4F^9[\eta\theta AD^9E^9F^9=G^3]H^1J^1K^1\downarrow[A^{15}B^1C^1\uparrow DFG^1=M]NQTUW^0_0$$

Hikâyenin bazı noktalarında (G ve M olaylarını hazırlamak için) işlevlerde geri dönüşler yapılmıştır. F işlevi iki kez Vâmık başarı kazandıktan sonra, bir kez savaşa başlarken ortaya çıkmıştır. 31 işlevden 24'ü Vâmık u Azrâ mesnevîsinde mevcut iken 7 işlev mevcut değildir.

Vâmık u Azrâ, mesnevînin sonuna şair tarafından eklenen 102 beyitlik Kaside-i Gül-i Sad-berg ile birlikte 5981 beyitlik bir eserdir (Ayan, 1998). Olayların farklı kanallardan ve sürekli yüksek tutulan bir gerilimle ilerlediği bu oranda geniş bir hikâyede bazı durumlarda yukarıda ifade edildiği gibi işlevlerin tekrar ettiği

görülmektedir. Ayrıca üçlemeye dair unsurlara da rastlamak mümkündür. Vâmık ile Azrâ ilk buluşmalarından sonra Vâmık esir düşünce ayrılırlar, ardından Mîzbân vasıtasıyla ikinci kez bir araya gelirler, Vâmık'ın Lâhicân ve Ferî'yi kurtarmak için Kaf Dağı'na gidip geri gelmesinden sonra üçüncü ve son kez kavuşup evlenirler. Hikâyede Vâmık'a saldıran 3 kişi vardır bunlar Erdeşîr, Tûr ve Anton'dur. Ayrıca çeşitli vesilelerle karşı karşıya geldiği Helhelân, Hindûlar ve Gûr olmak üzere 3 düşmanı daha vardır. Vâmık'a saldıran ve çeşitli vesilelerle karşılaştığı düşmanlardan üçüncü sıradakiler Anton ve Gûr daha zorlu düşmanlardır. Bu, masallarda ve halk hikâyelerinde formülistik 3 sayısına yüklenen işlevle benzerlik gösterir.

1.2. İşlevlerin Kişiler Arasındaki Dağılımı

1.2.1. Saldırgan'ın (ya da kötü kişinin) eylem alanı: Bu eylem alanında kötülük (A) özellikleri ile ön plana çıkan, kahramanla çatışma/kavga halinde olan (H) ve kahramanı izleyen (Pr) kişiler yer almaktadır (Propp, 2008: 80). Vâmık u Azrâ mesnevîsinde Vâmık açısından saldırgan kişiler Erdeşîr, Tûr, Anton, Helhelân, Hindûlar ve Gûr'dur. Ayrıca Ferî ve Pîr mesnevînin başında düşman iken sonra yardımcı konumuna geçmişlerdir. Azrâ açısından saldırgan ise Helhelân'dır.

1.2.2. Bağışçı'nın (ya da sağlayıcının) eylem alanı: Büyülü nesnenin aktarılmasını hazırlayan (D) ya da büyülü nesneyi kahramana verenler (F) bu eylem alanında yer almaktadır (Propp, 2008: 80). Vâmık u Azrâ'da Behmen, Dilpezîr, Lâhicân, Ferî ve Kaf Sultanı bu grupta sayılabilir. Behmen ve Dilpezîr Vâmık için gerekli olan ilacı getirmişler, Lâhicân ile Ferî ise Vâmık hasta iken gerekli olan tedaviyi sağlamışlar, Kaf Sultanı ise Gûr ile savaştık Vâmık'a zarar görmemesi için büyülü nesnelere vermiştir. Başlangıçta saldırgan olarak hikâyeye giren Hindûlar, Vâmık'ı ateşe atarlar, ancak Vâmık ateşten yanmadan çıkınca ona Azrâ'ya ulaşmak konusunda yardım ederler ve bağışçı konumuna gelirler.

1.2.3. Yardımcı'nın eylem alanı: Kahramanın uzamda yer değiştirmesi (G), kötülük ya da eksikliğin giderilmesi (K), izle(n)me sırasında yardım (Rs), güç işleri yerine getirme (N), kahramanın biçim değiştirmesi (T) gibi işlevlerde önemli rol oynayan yardımcı (Propp, 2008: 80) Vâmık u Azrâ mesnevîsinde, Vâmık çerçevesinden bakıldığında, başta Behmen olmak üzere Lâhicân, Ferî ve Dilpezîr'dir. Azrâ'nın yardımcısı ise Dâye'dir. Bunun yanında Mîzbân, Dilpezîr, Pîr, Behmen de ona zaman zaman yardımcı olmaktadırlar. Mîzbân'ın ortaya çıkış amacı Azrâ ile evlenmektir bu çerçevede başta saldırgan olarak görülebilir.

1.2.4. Prenses'in (aranan kişinin) ve Babası'nın eylem alanı: Bu eylem alanında güç işleri yerine getirme isteği (M), bir özel işaretin zorla benimsettirilmesi (J), düzmece kahramanın ortaya çıkarılması (Ex), gerçek kahramanın tanınması (Q), ikinci saldırganın cezalandırılması (U), evlenme (W) sayılabilir (Propp, 2008: 80-81). Vâmık u Azrâ mesnevîsinde asıl aranan, ulaşmak istenen kişi Azrâ'dır. Ancak Vâmık'ın ününü duyarak ona âşık olan Azrâ da Vâmık'ı bulmak için yola çıkar. Bu açıdan bakıldığında aranan kişi Vâmık olur. Aranan kişinin Azrâ olduğu düşünülürse baba, Gazneyn şahıdır. Aranan kişinin Vâmık olduğu durumlarda baba Taymus şahıdır.

1.2.5. Gönderen'in eylem alanı: Kahramanın gönderilmesi işlevini (geçiş anı, β) yerine getirir (Propp, 2008: 81). Vâmık u Azrâ'da Lâhicân ile Ferî Kaf Dağı'nda esir iken, onları kurtarmak için Vâmık'ı Gûr'un üzerine gönderen Kaf sultanıdır.

1.2.6. Kahraman'ın eylem alanı: Kahraman arayış amacıyla gidiş (C), bağışçının isteklerine tepki (E), evlenme (W) gibi işlevleri yerine getirir (Propp, 2008: 81). Vâmık u Azrâ'da en önemli kahramanlar mesnevîye de isimlerini veren Vâmık ile Azrâ'dır. Hikâye genellikle Vâmık çevresinde şekillenir. Azrâ'nın ön planda olduğu sahneler de mevcuttur. Ancak Azrâ Vâmık'ın yanında ikinci planda kalmaktadır.

1.2.7. Düzmece Kahraman'ın eylem alanı: Arayış amacıyla gidiş (C), bağışçının isteklerine karşı gösterilen olumsuz tepki (olumsuz E), asılsız savlar (L) bu eylem alanının girer (Propp, 2008: 81). Vâmık u Azrâ mesnevîsinde düzmece kahramana rastlanmamıştır.

1.3. Arayıcı Kahramanların Durumu

Vâmık u Azrâ mesnevîsinde, yukarıda ifade edildiği gibi, olaylar genellikle Vâmık'ın çevresinde şekillenir. Pek çok olay onun kararı ile çözüme kavuşturulur. Ancak hikâyenin akışı içinde Vâmık bazen zarar gördüğü için, bazen esir düştüğü için anlatımdan çıkar. Bu sırada müellif, ya Vâmık'ın yanındaki kahraman üzerinden hikâyeye devam eder ya da geçiş cümleleri kullanarak diğer kahramanların durumuna göz atar. Bu hikâyeye aşağıdaki gibi yansımıştır:

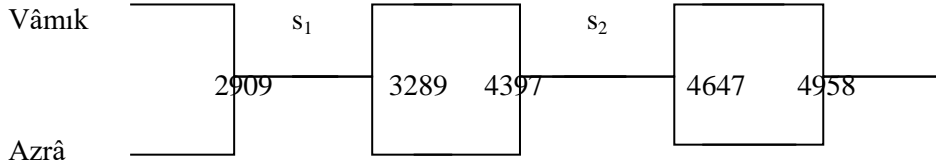
Vâmık u Azrâ mesnevîsinde, klâsik bir mesnevîde bulunması gereken kısımların tamamlanmasının ardından 468. beyit ile hikâye anlatılmaya başlanır. Bu sürede Vâmık henüz dünyaya gelmemiştir. Onun doğarak hikâyeye dâhil olması ise 737. beyitte görülür. Ardından 789. beyitte Azrâ'nın durumu anlatılmaya başlanır ve 948. beyite kadar Vâmık hikâyeden uzaklaşmış olur. 948. beyitte geçiş cümlesi ile hikâyeye dâhil olan Vâmık, Erdeşîr tarafından zehirlenerek 1676. beyitte hikâyeden tekrar çıkar. Bu sırada olayları Vâmık adına Behmen yönlendirirken zaman zaman Azrâ'nın durumuna da değinilir. Bu kısım hikâyede Vâmık'ın bulunmadığı en uzun kısımdır. Yaklaşık 1200 beyitten sonra 2874. beyit ile Vâmık hikâyeye geri döner. Ancak 3289. beyitte esir düşünce 3560. beyite kadar Vâmık'tan bahsedilmez. 3560. beyitten 3632. beyite kadar Vâmık'ın yaşadığı zorluklar anlatılır. 3632. beyitten itibaren Azrâ'nın yaşadığı zorluklara geçilir. Ardından 4043. beyitte hikâyeye bir daha ayrılmamak üzere giren Vâmık pek çok olayı çözüme kavuşturur ve Azrâ ile evlenir.

Vâmık u Azrâ mesnevîsinde Azrâ'nın hikâyeye dâhil oluşu 789. beyitte görülmektedir. Bu ilk kısımda Azrâ tanıtılır, Vâmık'a âşık oluşu ve resminin çizilerek gönderilmesi anlatılır. 948. beyitte hikâye Vâmık üzerinden ilerler. 2135. beyitte geçiş cümlesi ile Azrâ anlatılmaya başlanır. Azrâ'nın Vâmık'a kavuşmak için kılık değiştirip evden kaçması ve yolda yaşadığı maceralar 3333. beyitte Mîzbân'ın anlatılmasına kadar devam eder. 3333. beyitten 3442. beyite kadar Mîzbân'ın Azrâ'ya aşkı anlatılır ve 3442. beyitte Azrâ ve Mîzbân karşılaşır. Bu arada 3560. beyitte hikâyeye içinde Anton, Tûr ve Vâmık'ın durumları anlatılmaya başlanır. 3632. beyitte ise müellif Azrâ'nın durumunu anlatmaya başlar ve 4043. beyite kadar bu devam eder. 4043. beyitten itibaren Vâmık ağırlıklı olarak hikâyeyi yönlendiren taraftır ve Azrâ 4239. beyitte Helhelân kaçarken Azrâ'yı da alır ve

Azrâ 4647. beyitte Vâmık Kaf Dağı'na Lâhicân ile Ferî'yi kurtarmaya gidene kadar hikâyede kalır. Vâmık'ın Kaf Dağı'nda bulunduğu sırada bir süre hikâyeden uzaklaşan Azrâ 4901. beyitte Vâmık'ın dönmesi ile hikâyeye girer ve hikâyenin sonuna kadar kalır. Azrâ'nın çeşitli vesileler ile hikâyeye girdiği görülmektedir. Ancak bunlardan özellikle 789-948. beyitler arasında Azrâ'nın tanıtılması ve Vâmık'a âşık olması, 2135-3560 arasında Azrâ'nın kılık değiştirip evden kaçması ve Mîzbân ile karşılaşması ve son olarak 3632-4043. beyitler arasında Vâmık'ı araması, Helhelân'a esir düşmesi, bu esarete verdiği mücadele, gök cisimlerine yalvarması Azrâ'nın baskın olarak yer aldığı kısımlardır. Bu örnekler dışında da hikâyeye dâhil olan Azrâ özellikle Vâmık ile birlikte yer aldığı kısımlarda ikinci planda kalmıştır.

Masalda bazen iki arayıcı kahraman vardır. İlk olaylar dizisinin ortasında kahramanlar birbirlerine belirleyici nesne vererek ayrılırlar (Propp, 2008: 95). Vâmık u Azrâ mesnevîsinde Vâmık ile Azrâ'nın yolları ilk olarak 2909. beyitte kesişir ve 3289. beyitte Vâmık esir düşene kadar bir aradadırlar, Behmen'i kurtarmak için birlikte savaşırlar. Ardından 4397. beyite kadar Vâmık ve Azrâ birbirlerine ulaşmaya çalışırlar. Çeşitli zorluklardan sonra ikinci kez kavuşurlar. Kışın gelmesiyle Mîzbân'ın ülkesinde kalırlar ve düğün hazırlıklarına başlarlar. Bu esnada Vâmık'ın karşısına periler çıkar ve Lâhicân ile Ferî'nin Gür'un elinde esir olduğunu söyleyip ondan yardım isterler. Vâmık Azrâ'dan izin alarak ondan ayrılır (VA: 427/4647). Vâmık, Lâhicân ve Ferî'yi kurtarıp 4958. beyitte tekrar Azrâ'nın yanına döner. Bu bağlamda her iki arayıcı kahramanın birbirlerinden ayrıldıkları 3289. beyit ile 4647. beyitte sırasıyla S_1 ve S_2 ile ifade edilen belirleyici nesne birbirlerine karşı besledikleri aşktır. Azrâ Vâmık'ı Allah'a emanet eder (VA: 428/4655-4668). Her iki kahraman da önlerine çıkan engelleri birbirlerine karşı duydukları aşk ile aşarlar.

Sonuç

Anlatma esasına dayalı edebî metinlerden biri olan masalları daha iyi anlamak, çözümlmek ve altında yatan anlama ulaşmak için çeşitli kuramlar geliştirilmiştir. Bu kuramlardan biri de yapısalcı kuramdan hareketle V. Propp tarafından oluşturulmuş olanıdır. V. Propp'un ortaya attığı 31 işlev çeşitli alanlara uygulanmıştır. Bu çalışmada ise Klâsik Türk edebiyatının anlatmaya bağlı edebî türlerinden mesnevîler üzerine uygulanabildiği görülmüştür.

Bu kapsamda Vâmık u Azrâ adlı mesnevî üzerinde söz konusu yöntem uygulanmıştır. Hikâyede Vâmık âşık, Azrâ sevgili konumunda çizildiği için arayıcı kahraman Vâmık'tır. Bu yüzden işlevler belirlenirken Vâmık odağa alınmış ve 31 işlevden 24'ünün Vâmık u Azrâ mesnevîsinde bulunduğu tespit edilmiştir. Mesnevîlerin uzun eserler oluşu sebebiyle bazı işlevlerin zaman zaman tekrar ettiği

görülmüştür. Bunun yanında Lâmi'î, Vâmık'ın esir düştüğü, yaralandığı kısımlarda gerilimi yüksek tutmak için odağı diğer kahramanlara yöneltmiştir. Ayrıca mesnevî boyunca Azrâ'nın başından geçenler göz önüne alındığında onun da arayıcı kahraman olarak ele alınabileceği görülmektedir.

Masala ait bir yaklaşımın mesnevîye uygulanması halk edebiyatı ile Klâsik Türk edebiyatının müştereklerinin olduğunu kanıtladığı gibi, hangi türe ait olursa olsun bir yaklaşımın/kuramın anlatma esasına bağlı edebî metinlere uygulanabileceğini göstermektedir. Bunun yanında mesnevî gibi uzun anlatıların kurgusunu ve olay örgüsünün ortaya çıkartılarak tek bir satıra kadar indirilebilmesi mukayeseli çalışmalar için zemin hazırlayacaktır. Mukayeseler ele alınan mesnevînin telif mi, tercüme mi, adaptasyon mu olduğu sorusuna cevap verebileceği gibi çeşitli edebiyatlarda yazılmış çift kahramanlı hikâyelerle karşılaştırılmasını da sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Aktaş, Şerif (2015). *Anlatma Esasına Bağlı Edebî Metinlerin Tahlili –Teori ve Uygulama-*, Kurgan Edebiyat, Ankara.
- Ayan, Gönül (1998). *Lâmi'î Vâmık u Azrâ –İnceleme-Metin-*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Bars, Mehmet Emin (2014a). “Vladimir Propp’un Biçimbilimsel Yaklaşımı Çerçevesinde ‘Basat Depegözi Öldürdüğü Boy’ Üzerine Bir İnceleme”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/3, Winter, s.257-269.
- Bars, Mehmet Emin (2014b), “Vladimir Propp’un Yapısal Çözümleme Yöntemi Çerçevesinde ‘Battal Gazi Destanı’ Filminin İncelenmesi”, *Tarih Okulu Dergisi*, Haziran, Yıl:7, Sayı: XVIII, s.79-97.
- Bilkan, Ali Fuat (1999). “Divân Edebiyatı Metinlerinin İran Edebiyatı Metinleri İle Mukayeseli Olarak İncelenmesi”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Yıl:1, Sayı:2, İstanbul, s.133-139.
- Boratav, Pertev Naili (2003). *Yüz Soruda Türk Halk Edebiyatı*, K Kitaplığı, İstanbul.
- Boynukara, Hasan (2000). “Hikâye ve Hikâye Kavramları”, *Hece Aylık Edebiyat Dergisi*, Yıl:4, Sayı: 46/47, Türk Öykücülüğü Özel Sayısı, s.40-47.
- Campbell, Joseph (2017). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Çapan, Pervin (2003) “Ali Şîr Nevâyî ve Fuzûlî'nin Leylâ ve Mecnûn Mesnevîlerinin Anlatım Tarzlarının Mukayeseli Tahlili”, *Osmangazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü I. Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat Kongresi*, 15-17 Ekim, Eskişehir, s. 225-241.
- Çıblak, Nilgün (2005). “V. Propp’un Masal Çözümleme Metodu”, *Türk Dili –Dil ve Edebiyat Dergisi-*, Sayı: 638, s.127-140.

- Çobanoğlu, Özkul (2016). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Doğan, Ahmet (2013). *Aşk'ın Kalbe Yolculuğu*, Değişim Yayınları, İstanbul.
- Erbay, Nazire-Özbek, Eren (2013). “Mistik ve Metafizik Bağlamda Bir Yolculuk Üçlemesi: “Hüsn ü Aşk-Hacımın Yolu-Simyacı”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 8/1, Winter, s.1355-1374.
- Günay, Umay (1975). *Elâzığ Masalları (İnceleme)*, Atatürk Üniversitesi Yayınları no:350, Edebiyat Fakültesi Yayınları no:66, Araştırma Serisi no:55, Atatürk Basımevi, Erzurum.
- Kahraman, Mehmet (2011). *Leyla ve Mecnun Romanı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Kekeç, İsmail (2017). “Türk Edebiyatında Mesnevi ve Roman İlişkisine Dair Görüşler Üzerine Bir Değerlendirme”, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, Gelenek ve Postmodernizm Özel Sayısı, Yıl:3, s.186-194.
- Moran, Berna (2013). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Özger, Mehmet (2004). *Lâmi’î Çelebi’nin Vâmık u Azrâ Mesnevîsinin Modern Roman Tekniklerine Göre İncelenmesi*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya.
- Propp, Vladimir (2008), *Masalın Biçimbilimi –Olağanüstü Masalların Yapısı-*, çev. Mehmet Rifat-Sema Rifat, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Sakaoğlu, Saim (2016). *Masal Araştırmaları*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Tanç, Nilüfer (2018). “Realist Halk Hikâyesi ile Roman Arasında Kürkçü-zâde Osman Remzi’nin Sergüzeşt-i Mâzî Yahud Vâmık u Azrâ Mesnevîsi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:17, Sayı:66, s.482-492.
- Tanç, Nilüfer-Yiğit Süleyman (2017). “Lâmi’î’nin Vâmık u Azrâ’sında Mahallîleştirme Yöntemleri”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:4, Sayı: 14, s.205-231.
- Temel, Süreyya (2005). “Propp Metodu ve Bir Karagöz Metnine Uygulanması”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, Sayı:8, s.85-106.
- Todorov, Tzvetan (2017). *Fantastik –Edebi Türe Yapısal Bir Yaklaşım-*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Türker, Elif (2013). “Masal mı, Yeni Hayat mı? Yeni Hayat Romanını Masalın Biçimbilimi’ne Göre Okuma Denemesi”, *Millî Folklor Dergisi*, Yıl:25, Sayı:100, s.154-161.
- Türkoğlu, Serkan (2018). “Masal’dan Mesnevî’ye Cariye Teveddüd Hikâyesi”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 61, s.15-34.

Varişoğlu, Mehmet Celal (2007). “ ‘Ol ve Öl’ Fikri Çerçevesinde Hüsn ü Aşk Kahramanı Aşk'ın Kendisini Bulma ve Tanıma Süreci”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 6(2), s.24-35.

